

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

ט"ו בשבט ופרשת יתרו, תשס"ח
מספר 740מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"לא תרצח"

פרשת עשרת הדיברות היא ללא ספק מן המפורסמות שבתורה. בכל העולם המערבי – מנוצרים ועד יהודים, מחילוניים ועד דתיים – משבחים את עשרת הדיברות כיסוד המוסר. ואולם יש שטוענים שגם ללא עשרת הדיברות היה אדם בר דעת ובעל רמה מוסרית מינימלית מגיע למצוות כגון "לא תרצח", "לא תגנב", או "כבד את אביך ואת אמך".

אבל טענה זו מוטעית. אפילו מצווה שנראית ברורה לחלוטין מצד המוסר, כגון "לא תרצח" (כ:יג), יכולה להיות בעייתית מאוד בנסיבות מסוימות.

זכות האישה לבצע הפלה היא נושא שמפלג את דעת הקהל בארץ ובעולם. מצד אחד יש אסכולה הגורסת בנחרצות שהפלה היא רצח. כאשר רואים באולטרא-סאונד שיש לעופר לב פועם, מוח מושלם ואיברים נעים, ברור בעליל שהעובר הוא יצור חי, ולכן הפסקת חייו היא רצח, פשוטו כמשמעו. לאסכולה זו, הנקראת "זכות חיים" (right to life), משתייכים עשרות מיליוני אמריקנים ותומכים רבים בארצות אחרות.

אבל יש גם אסכולה אחרת הגורסת שהעופר אינו בן אדם כלל אלא חלק מגוף אמו, כמו ידה או רגלה, מאחר שהוא ניזון מגופה.¹ כשם שיש לאישה הזכות להחליט מה לעשות בידה או ברגלה, כך יש לה הזכות לבחור מה לעשות בעופר שלה. גם לאסכולה זו, הנקראת "זכות בחירה" (right of choice), משתייכים עשרות מיליוני אנשים בעולם.

אין אפשרות לקבוע באופן רציונלי איזו משתי אסכולות אלו מוסרית או הגיונית מן האחרת. כפי שנראה בהמשך, התורה אינה מקבלת אפילו אחת משתי האסכולות האלו.

נפתח את הדיון בשאלה יסודית: האם הפלה נחשבת רצח? התשובה לשאלה זו מופיעה בתורה בפרשת משפטים (כא:כב-כג), שבה מסופר על שני אנשים שרבים זה עם זה, ובו בזמן עוברת לידם אישה הרה, ואחד האנשים שברצונו לתת מכת מוות לאחר, מכה בשוגג את האישה. התורה מבחינה בין שני מקרים: א. האישה מתה; ב. האישה אינה מתה אבל העופר מת. עצם העובדה שיש דין אחד להריגת האישה ודין אחר להריגת העופר כבר מראה לנו שיש הבדל ניכר בין הסטטוס של העובר ובין הסטטוס של האישה. אם האיש הורג את העופר, עליו לשלם בעבור אָבֶדן העופר. תשלום זה מוכיח שהריגת העופר אינה נחשבת רצח, מפני שהתורה אוסרת מתן כופר נפש בעבור הריגת אדם בשוגג (במ' לה:לב).

הסטטוס של עופר הוא נושא לדיון הן במשנה הן בגמרא. במסכת אהלות (ברישא של משנה ז:ו) כתוב: "האישה שהיא מקשה לילד מחתכים את הנלד במעיה ומוציאים אותו איברים איברים, מפני שחייה קודמים לחייו". נהוג להסביר את המשנה הזו על-ידי "דין רודף". היות

¹ במקומות שונים בגמרא מצויות סוגיות הדנות בשאלה האם העובר נחשב ל"ירך אמו", ובהשלכותיה. ראו למשל: יבמות עח ע"א; נזיר נא ע"א; גיטין כג ע"ב ובבא קמא עח ע"ב וכן בהמשך המאמר.

שהעופר מאיים על האם ומסכן את חייה, יש להרגו (כרודף) על-מנת להציל את האם. זוהי דוגמה קלאסית של דין רודף.

ואולם הסבר זה אינו יכול להתקבל בשל הסיפא של אותה משנה, ובה כתוב: "יצא רובו אין נוגעים בו (בוולד) שאין דוחין נפש מפני נפש". אך למה אין נוגעים בו? הרי גם כאן הוולד מאיים על האם ומסכן את חייה ולכן צריך לחול עליו דין רודף, ועלינו להרגו, כמו שכתוב ברישא של המשנה. לכאורה יש סתירה בין הרישא לסיפא של משנה זו.

על-מנת להבין את המשנה באהלות נפנה לפירוש המשניות של הרמב"ם. על משנה זו כותב הרמב"ם בפירושו: "זה כולו פשוט אין צורך ביאור" ! אמירה חד-משמעית זו של הרמב"ם מלמדת שהבנת המשנה טמונה במילים של המשנה עצמה בלי שום רעיון נוסף שאינו מופיע בה במפורש, כמו דין רודף.

הסטטוס של העופר הוא נושא לדיון גם בגמרא (סנהדרין עב ע"ב). כתוב שם שדין רודף חל על כל אדם – הן גדול הן קטן. דהיינו, גם אם הרודף אינו אלא ילד קטן, חל עליו דין רודף, וחייבים להרגו כדי להציל את הנרדף. הגמרא מביאה סתירה בין קביעה זו ובין הסיפא של המשנה באהלות ("יצא רובו, אין נוגעים בו"), והגמרא שואלת: "אמאי (למה אין נוגעים בו)? רודף הוא!" תשובת הגמרא היא: "משמאי קא רדפי לה". פירוש הדבר הוא שהאיום על חייה של האם בא מן השמים, באופן טבעי, ללא כוונת הוולד, ובהעדר כוונה אי אפשר להחיל עליו דין רודף.

אם כן, מובנת הסיפא של המשנה ("אין נוגעים בו"). אם דין רודף אינו חל על הוולד, אין הצדקה להרוג אותו כדי להציל את חיי אמו, ככתוב במשנה: "אין דוחין נפש (של הוולד) מפני נפש (של האם)".

אבל מה בדבר הרישא? אם אין דין רודף חל על הוולד, למה הרישא של המשנה קובעת שהורגים אותו ("מחתיכים את הנלד במעיה") כדי להציל את חיי האם? התשובה ניתנת בפירוש רש"י על הגמרא בסנהדרין: "כל זמן שהעובר לא יצא לאוויר העולם, לאו נפש הוא וניתן להרגו כדי להציל את אמו". בזה רש"י מסביר שלפני הלידה הוולד אינו נחשב בן-אדם ("לאו נפש הוא"). אף שמדברים על דקות ספורות בלבד לפני הלידה, כאשר כל מערכות גופו של הוולד פועלות כשורה, וסיכויי לחיות מחוץ לרחם אמו הם כמעט 100%, הרי כל זמן שהעובר לא נולד, אין הוא נחשב בן-אדם. לכן אם צריך לבחור בין חיי האם, שהיא אכן "נפש", ובין חיי העובר שעדיין אינו בן אדם ("לאו נפש הוא"), המשנה קובעת שמעדיפים את חיי האם על פני חיי הוולד, "מפני שחייה קודמים לחייו". אכן, דברי המשנה ברורים, כמו שכתב הרמב"ם בפירוש המשניות.

המסקנה החד-משמעית מפסוקי התורה, מהמשנה ומהדיונים בגמרא היא שהעובר מגיע לסטטוס של בן-אדם ("נפש") ברגע הלידה. לפני הלידה אין לו זכות חיים ("לאו נפש הוא"). נראה לכאורה שמסקנה זו עולה בקנה אחד עם אסכולת "זכות בחירה" הנזכרת לעיל.

האם אפשר להסיק מכאן שהתורה מתירה הפלות? התשובה על כך היא שלילית. אסכולת "זכות בחירה" מניחה הנחה שנראית לכאורה מובנת מאליה, דהיינו - לאישה יש זכות להחליט מה לעשות בגופה. אולם לפי גישת התורה גופו של אדם אינו שייך לאדם עצמו אלא לקב"ה שנתן לו אותו לפיקדון להכיל את נשמתו, והאדם חייב לנקוט את כל הצעדים הדרושים כדי לשמור על בריאותו ושלמות גופו. בייחוד אין לאדם כל רשות לחבל בגופו! לדוגמה אסור מן התורה לכרות את אחת האצבעות. ואולם מה תהיה עמדת ההלכה אם יש לאדם דלקת באצבע והרופאים קובעים שבלי כריתת האצבע, האדם עלול לאבד את היד או אפילו את חייו? במקרה כזה כריתת האצבע אינה נחשבת חבלה בגוף, אלא אדרבה – היא נחשבת שיפור הגוף, כיוון שעל-ידי כריתת האצבע מצילים חלק מהגוף או אפילו את הגוף כולו. זה המפתח להסבר הרישא של המשנה באהלות; אם העובר מסכן את האם, הריגתו אינה נחשבת חבלה בגוף האם, אלא פעולה לטובת גופה משום שההפלה מצילה את חייה. לכן לא זו בלבד שבמקרה כזה התורה מתירה את ההפלה אלא היא אף מחייבת אותה.

נמצאנו למדים שאפילו מצוות "לא תרצח", שעל פניה נראית ברורה לחלוטין, אינה כך באמת. עמדת התורה בדבר הפלת עובר אינה תואמת לא את אסכולת "זכות חיים" ולא את אסכולת "זכות בחירה". יש צורך בהכוונת התורה כדי לדעת איך לפעול.

פרופ' נתן אביעזר
המחלקה לפיסיקה